

Mieczysław Sawczuk

"Orzeczenia zastępujące oświadczenia woli w sądowym postępowaniu cywilnym", Kazimierz Korzan, Warszawa 1977 : [recenzja]

Palestra 22/1(241), 73-77

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

jej formach, aczkolwiek istnieje dalsza konieczność intensyfikowania tego rodzaju prac i szukania nowych form.

Zebrani z uwagą wysłuchali wystąpienia prezesa Naczelnej Rady Adwokackiej adw. dra Zdzisława Czeszejki, który wyraził zadowolenie z zorganizowania spotkania młodych adwokatów. Prezes Naczelnej Rady Adwokackiej stwierdził, że treścią działalności profesjonalnej jest jej ścisły związek z zagadnieniami społecznymi, a młodzi adwokaci powinni być w pełni świadomi odpowiedzialności za dziś i jutro adwokatury. Celowe tu jest działanie zbiorowe. Daje ono korzyści i liczy się na zewnątrz, pod warunkiem jednak, że powinno być rzetelne i wieloaspektowe. Dotychczasowa praca samorządu i adwokatów przyniosła konkretne osiągnięcia, wyrażające się m.in. w pełniejszym dostrzeganiu adwokatury jako istotnego czynnika systemu praworządności w PRL.

Zebrani, oceniając wysoko odbyte spotkanie, wysunęli propozycję, żeby tego rodzaju forma wymiany doświadczeń (spotkania) była kontynuowana, co jednak nie oznacza, aby rezygnować z poszukiwania innego rodzaju form organizacyjnych w tej mierze.

adw. Stanisław Kuchta

RECENZJE

1.

Kazimierz Korzan: *Orzeczenia zastępujące oświadczenia woli w sądowym postępowaniu cywilnym*, PWN 1977, s. 221.

Niemal jednocześnie ukazały się w 1977 r. na rynku wydawniczym dwie monografie: Zbigniewa Radwańskiego pt. „Teoria umów” i Kazimierza Korzana pt. „Orzeczenia zastępujące oświadczenia woli w sądowym postępowaniu cywilnym”. Pierwsza traktuje m.in. o aktualnej wykładni pojęcia oświadczenia woli, a druga — o orzeczeniach je zastępujących. W tym kontekście obie się niejako uzupełniają i dlatego czytelnik recenzowanej monografii Korzana powinien się — konsekwentnie — zapoznać z nowoczesną wykładnią pojęcia oświadczenia woli przedstawioną przez Radwańskiego.

Korzan w rozdziale pierwszym swej monografii, składającej się z 5 rozdziałów, podejmuje próbę postawienia zagadnienia, a mianowicie określenia znaczenia woli jako elementu kształtującego stosunki prawne. Na plan pierwszy wysuwa tu zagadnienie przymusowego (paradoksalnego na pozór) oświadczenia woli.

Świadczenia jako powinności osób z tytułu stosunków zobowiązaniowych polegają na działaniu bądź na zaniechaniu, a oświadczenie woli, będące zewnętrznym i świadomym przejawem wewnętrznego stanu psychicznego, przedstawia się jako pozytywne działanie. Otóż zd. Korzana można je tylko wtedy uważać za przedmiot świadczenia, „gdy kwestia swobody wyboru (tego świadczenia — uw. moja M.S.) w danej sytuacji jest zdeterminowana ściśle skonkretyzowanymi okolicznościami”. Te okoliczności zaś indywidualizują się, przybierając formę umowy lub formę innych zdarzeń cywilnych. Słowem, okoliczności te „uzewnętrzniają się wynikającym z określonego stosunku prawnego obowiązkiem dłużnika spełnienia świadczenia w postaci oświadczenia woli i uprawnienia wierzyciela do żądania wykonania tego świadczenia”.

Według autora w polskim systemie prawnym można mówić o *numerus clausus* obowiązków składania oświadczenia woli. Obowiązki bowiem tego rodzaju istnieją wtedy, gdy strona zobowiązana jest do:

- zawarcia umowy przyrzeczonej (art. 390 § 2 k.c.),
- zatrudnienia pracownika zrehabilitowanego po wygaśnięciu poprzedniego stosunku pracy na skutek tymczasowego aresztowania (art. 66 § 2 k.p.),
- współdziałania małżonków dla dobra rodziny (art. 23 k.r.o.),

oraz

- w kilku innych jeszcze wypadkach (które autor szczegółowo omawia przede wszystkim w rozdz. IV § 1 i rozdz. V) obowiązku złożenia oświadczenia woli, niezbędnego do powstania stosunków cywilnoprawnych.

Rzecz charakterystyczna, że obowiązek złożenia oświadczenia woli przez j.g.u. na rzecz innej j.g.u. ma naturę jednorodną. Wynika on bowiem często z aktów niższego rzędu, wydawanych na podstawie art. 384 k.c., i ma na widoku względy gospodarcze. Natomiast spełnienie obowiązku złożenia oświadczenia woli przez osoby fizyczne zmierza do ukształtowania różnego rodzaju stosunków prawnych, zarówno majątkowych jak i niemajątkowych.

Okoliczność, że wola może być przedmiotem świadczenia i że dłużnik w różnego rodzaju stosunkach może odmówić spełnienia tego świadczenia, rodzi podstawowy problem ochrony prawnej wierzyciela, któremu dłużnik odmówił spełnienia świadczenia. W związku z tym Korzan podejmuje próbę porównawczo-historycznego ujęcia problemu ochrony prawnej w razie odmowy złożenia oświadczenia woli w ramach procesu cywilnego (klasycznego)*

Ochrona ta polega, zdaniem autora recenzowanej monografii, na potwierdzeniu — także w postępowaniu arbitrażowym — stosunków wpływających z urzeczywistnionej (*Rechtsverwirklichung*) już normy prawnej (co ma miejsce w postępowaniu deklaratywnym) bądź na urzeczywistnieniu jej dopiero w drodze orzeczenia konstytucyjnego. Korzan wykazuje, że w systemie prawa kontynentalnego rozwiązanie polskie zastępowania odmowy złożenia oświadczenia woli dłużnika orzeczeniem jest bardziej rozpowszechnione niż system ochrony wierzyciela realizowany w trybie przymusu egzekucyjnego, a mianowicie w trybie egzekucji czynności niezastępowalnych.

W prawnym porządku polskim art. 64 k.c. i art. 1047 k.p.c. regulują problem orzeczeń zastępujących oświadczenia woli dłużnika, przy czym ten pierwszy przepis jest nowy. Na podstawie tych przepisów rodzą się problemy integracyjne prawa cywilnego materialnego i procesowego wokół charakteru orzeczeń zastępujących oświadczenia woli i ich stosunku do innych orzeczeń. Rozważa je autor w następujących sformułowaniach i kolejności: orzeczenia merytoryczne oraz charakter i pojęcie orzeczenia zastępującego oświadczenie woli (rozdz. II, s. 29—78); podstawę orzeczenia zastępującego oświadczenie woli oraz zakres kognicji sądu (rozdz. III, s. 79—137); skutki orzeczenia zastępującego oświadczenie woli (rozdz. IV, s. 138—182) oraz sfera prawna, na którą oddziałuje orzeczenie zastępujące oświadczenie woli (rozdz. V, s. 183—211).

* W „Przeglądzie Ustawodawstwa Gospodarczego” (Nr 7 z 1977 r.) ukazał się artykuł tegoż autora na temat: Orzeczenie zastępujące oświadczenie woli w postępowaniu arbitrażowym.

Rozważania Korzana na powyższe tematy nałożowane są teorią wysokiej jakości prawa cywilnego materialnego i procesowego z rozgałęzieniami na terenie teorii prawa cywilnego procesowego radzieckiego, krajów socjalistycznych oraz państw kapitalistycznych. Obowiązkiem recenzenta jest podzielenie się swymi uwagami na temat najwartościowszych wątków zaprezentowanych rozważań na temat teorii orzeczeń i orzeczeń zastępujących oświadczenia woli.

Omawiając funkcję i tzw. „istotę” orzeczenia merytorycznego, autor podkreśla ważną jego cechę, że jest ono aktem tworzenia norm jednostkowych i konkretnych. W aspekcie funkcjonalnym realizuje ono zawartą w normie prawnej wolę mas pracujących przez powstanie, zmianę lub zniesienie stosunków prawnych.

W sytuacji, w której zmiana w sferze prawnej jest skutkiem orzeczenia, ono samo jest zdarzeniem cywilnoprawnym i ma charakter konstytutywny. Taki charakter mają orzeczenia zastępujące oświadczenia woli, jako akty stosowania prawa, i zdarzenia cywilnoprosesowe. Autor odrzuca możliwość potraktowania ich jako aktów mieszanych (deklaratywno-konstytutywnych), uznawania ich za wyłącznie deklaratywne lub za wyodrębnione w osobną grupę i stanowisko swe w tym względzie uzasadnia dogłębnie. Natomiast charakter konstytutywny nadaje orzeczeniu zastępującemu oświadczenie woli fakt sądowego przekształcenia — na podstawie upoważnienia ustawowego — dotychczasowego stosunku prawnego. Korzan pisze, że skutek „w postaci wymienionego stosunku ustawa łączy z orzeczeniem zastępującym oświadczenie woli jako zdarzeniem cywilnoprawnym. Przy braku wymienionego orzeczenia do ukonstytuowania lub np. unicestwienia tego stosunku nie dojdzie (...)” (s. 54).

Orzeczenie zastępujące oświadczenie woli jest, zdaniem Korzana, produktem procesowej działalności sądu, różnym od czynności cywilnoprawnych, a zwłaszcza od każdej dwustronnej czynności prawnej, gdyż zawsze jest ono jednostronnym oświadczeniem woli sądu (tego określenia bliżej jednak autor nie tłumaczy).

Autor charakteryzuje omawiane orzeczenie jako wzruszane jedynie i wyłącznie za pomocą środków zaskarżenia. Jako akt samodzielny, wchodzi ono w miejsce brakującego oświadczenia dłużnika i rodzi identyczne z tym oświadczeniem skutki. Autor wykazuje przy tym błędność teorii fikcji złożenia oświadczenia przez dłużnika. Orzeczenie zastępujące oświadczenie woli stanowi samodzielny, pierwotny tytuł powstania lub wygaśnięcia praw podmiotowych, wiążący z mocy art. 365 § 1 k.p.c. organy państwowe. Autor poddaje analizie omawiane pojęcie orzeczenia zastępującego oświadczenie woli w kontekście art. 1047 k.p.c., odmawiając przy tym prawa wydawania tych orzeczeń przez sądy polubowne.

Jak wiadomo, art. 328 § 2 k.p.c. zgodnie z przyjętymi poglądami w nauce zawiera jak gdyby ustawową definicję podstawy prawnej i faktycznej orzeczenia. Aprobując ten pogląd, Korzan uczynił go kanwą do teoretycznej analizy podstaw prawnych i faktycznych orzeczenia zastępującego oświadczenie woli oraz określenia zakresu kognicji sądu w tym zakresie (rozd. III pracy). Teoretyczny przegląd tych zagadnień dokonany jest wnikliwie i dogłębnie. Słusznie autor krytykuje fetyszyzację — przez teorię burżuazyjnego prawa — niewzruszalności orzeczeń wadliwych wyposażonych w powagę rzeczy osądzonej. Autor zdecydowanie opowiada się, dzielając w tym względzie stanowisko nauki radzieckiej, za poglądem, że obowiązująca norma prawna stanowi podstawę orzeczenia i jego źródło i pogląd ten szeroko uzasadnia. W związku z tym art. 1047 k.p.c. uważa za przepis o podwójnej naturze: z jednej strony stanowi on podstawę procesową orzeczenia zastępującego oświadczenie woli, a z drugiej strony określa skutki procesowe tego orzeczenia. Natomiast odmawia (m.zd. chyba nietrafnie, choćby ze względu na

„analogiczną” sytuację) przyznania tego charakteru artykułowi 64 k.c. uważając, że przepis ten określa jedynie materialnoprawne skutki tego orzeczenia. Według Korzana z faktu, że art. 64 k.c. wyraźnie nawiązuje do istniejącego orzeczenia, wynika konsekwencja, iż materialnoprawnej podstawy do wydania orzeczenia zastępującego oświadczenie woli należy szukać poza treścią art. 64 k.c. I tak właśnie m. zd. czynić należy. Jednakże art. 64 k.c. jest ogólną, materialnoprawną podstawą wydawania orzeczeń zastępujących oświadczenia woli. Poza nim należy zawsze odnaleźć konkretną materialną podstawę prawną orzeczenia zastępującego oświadczenie woli. Korzan w pracy swej właśnie je odnajduje i zawsze odnosi do art. 64 k.c. Natomiast trafne wydaje się zapatrywanie, że przepis art. 1047 § 1 k.p.c. nie dubluje treści art. 64 k.c., że nie ma on charakteru materialnoprawnego, a więc że nie jest zbędny. Autor zwraca uwagę, że orzeczenie w nim oznaczone nie zasądza świadczenia i że wskutek tego prowadzenie egzekucji w trybie art. 1050 k.p.c., który reguluje sposób wykonania czynności niezastępowalnych, jest niedopuszczalne. Można by sądzić (por. s. 89), że Korzan widzi w art. 1047 k.p.c. — podobnie jak w art. 64 k.c. — niesamodzielną podstawę orzeczenia zastępującego oświadczenia woli. Według niego, uzupełniają one jedynie już istniejącą podstawę materialnoprawną, którą w jednym wypadku stanowi konkretna norma materialnoprawna (np. art. 231 k.c.), a w drugim wypadku akty administracyjnoprawne, umowy oraz inne zdarzenia zależne i niezależne od woli zainteresowanych podmiotów. Jeżeli przyjąć, że niesamodzielną podstawą omawianego orzeczenia to tyle co podstawa ogólna, podstawowa i że ze względu na ten swój ogólny, podstawowy charakter wymaga ona konkretyzacji we wskazanej indywidualnie normie prawnej, umowie, akcie administracyjnoprawnym czy innym zdarzeniu, to powyższe zapatrywanie autora recenzowanej monografii nie różniłoby się od mego zapatrywania w tej kwestii. Mam jednak wątpliwości, czy Korzan zechce swój punkt widzenia zmodyfikować w ten sposób, by widzieć w art. 64 k.c. i art. 1047 § 1 k.p.c. ogólne podstawy prawne wydawania orzeczeń zastępujących oświadczenia woli.

W podstawach faktycznych stanowiących z podstawami prawnymi integralną część orzeczenia omówiona została teoria prawdy obiektywnej, względnej i absolutnej, uwieczniona aprobatą przez Korzana tezy wybitnego teoretyka radzieckiego K.S. Judelsona, że w każdej względnej prawdzie zamknięta jest część prawdy absolutnej, w następstwie czego prawda względna jest także obiektywna i odpowiada realnej rzeczywistości. Ponadto Korzan omawia elementy podstawy faktycznej, wyjaśniając pojęcie terminu „okoliczność” jako zbioru faktów, a także pojęcie doводу i faktów (istotnych) oraz pojęcie oceny.

Z rozważań na temat kognicji sądu w postępowaniu zmierzającym do wydania orzeczenia zastępującego oświadczenie woli wynika, że sąd nie tylko w procesie, ale i w innych postępowaniach zmierzających do wydania orzeczenia zastępującego oświadczenia woli nie we wszystkich wypadkach obowiązany jest udzielić ochrony prawnej tylko w granicach oznaczonych w żądaniu. W wielu z nich może przekroczyć ramy tego żądania bądź na podstawie art. 321 § 2 k.p.c. (co ma miejsce raczej wyjątkowo), bądź z mocy innym norm prawnych (...). Korzan omawia również problem kumulacji roszczenia o wydanie orzeczenia zastępującego z żądaniem ewentualnym np. zasądzenia odszkodowania, a także problem roszczeń alternatywnych w świetle art. 365 k.c. oraz 798 i 903 k.p.c., szczególnie wnikliwie omawiając problem wyboru świadczenia, w tym również po dacie prawomocności wyroku zastępującego oświadczenie woli.

Dwa ostatnie rozdziały mają charakter opracowań bardzo teoretycznych. Korzan kroczy własną drogą przy rozważaniu problemu skutków orzeczenia zastępującego oświadczenia woli. Klasyfikuje je z punktu widzenia prawa materialnego, prawa procesowego tudzież podziału na wewnętrzne i zewnętrzne oraz wyodrębnia skutki główne i uboczne. Ale najszerszym polem jego rozważań jest zagadnienie stosunku wykonalności orzeczenia i jego skuteczności. Korzan kwestionuje pogląd, że każde orzeczenie korzysta z przymiotu skuteczności i że wykonalność jest przejawem skuteczności. Píše, że „odrębne sfery działania cechy wykonalności i skuteczności stanowią różne sposoby przejawu ogólnej obowiązywalności orzeczenia (...)”. W każdym razie cecha wykonalności, zdaniem autora, luźno jest związana z orzeczeniami zastępującymi oświadczenia woli. Natomiast „skuteczność jako druga strona ogólnej obowiązywalności jest nieodłączna orzeczeniom zastępującym oświadczenia woli i wiąże się z ich istotą”. Dlatego tej cesze poświęca stosunkowo dużo uwagi, a zwłaszcza skutkowi konstytutywnemu orzeczenia zastępującego oświadczenia woli, który uzewnętrznia się w stworzeniu, zmianie lub unicestwieniu stosunku cywilnoprawnego. Skutek konstytutywny określa treść orzeczenia. Orzeczenie zastępuje oświadczenie dłużnika, wchodząc w miejsce wymienionego oświadczenia. Sytuacja wygląda tak, jakby dłużnik sam to oświadczenie złożył.

Rozważając charakter omawianego skutku Korzan stwierdza, że zmiana w sferze materialnoprawnej nadaje mu charakter materialnoprawny, a zmiana tylko w sferze procesowej — charakter procesowy. W § 3 rozdz. IV autor analizuje wypadki skutków materialnoprawnych na przykładzie art. 155 § 1 i art. 910 k.c.

W rozdziale ostatnim swej pracy Korzan poddaje swym rozważaniom zagadnienie, jak dalece sądy oddziałują za pośrednictwem omawianych orzeczeń, a także uznanych u nas orzeczeń sądów zagranicznych na różne dziedziny życia społecznego (niekiedy także gospodarczego). Najpierw rozważa „oddziaływanie na sferę stosunków cywilnoprawnych”, koncentrując się na konsekwencjach wydania orzeczenia zastępczego wskutek niewypełnienia powinności złożenia oświadczenia woli, wypływającej z umowy przedwstępnej (art. 390 § 2) czy aktów prawnych oznaczonych w art. 397, 968, 536, 612, 628 § 1 zd. 1 k.c., art. 199 i 201 zd. 2 k.c. Rozważa również autor „owo oddziaływanie” na sferę stosunków rodzinnych, pracy i innych, m.in. na podstawie art. 23, 24, 39, 40, 97 k.r.o. oraz art. 264 § 1 pkt 4 k.p.

Dokonany przegląd (z natury oczywiście niekompletny) poruszanych najważniejszych wątków w recenzowanej monografii charakteryzuje metodę pracy zastosowaną przez autora jako metodę wnikliwej analizy teoretycznej zagadnień, które skrupulatnie wyławia zarówno na podstawie egzegezy tekstów prawnych jak i literatury. W ten sposób dzięki tej metodzie, dociekliwości i pasji autora czytelnik otrzymał dzieło o teorii orzeczeń i teorii orzeczeń zastępujących oświadczenia woli. Nie ulega wątpliwości, że dzieło Korzana, integrujące prawo cywilne materialne i procesowe, dowodzi wysokiej kultury prawniczej autora, stanowi ono liczący się wkład do teorii prawa cywilnego, zapelniając w ten sposób lukę, jaka dotychczas istniała w dziedzinie orzeczeń zastępujących oświadczenia woli.

Mieczysław Sawczuk